

СТРАНСТВАНИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ НОМО VIATOR МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ

РЕЦЕНЗИЯ¹

Даниел Асенов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

THE WANDERINGS OF THE BULGARIAN *HOMO VIATOR* BETWEEN THE TWO
WORLD WARS

Daniel Asenov

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

ORCID ID: 0009-0000-3575-0045

E-mail: daniel.0189asenov@gmail.com

Дебютната монография на Мария Русева се занимава с един от фундаменталните мотиви в историята на литературата – мотива за пътя и пътуването. Като че ли има нещо необхватно, недоизказано, все изплъзващо се в тематичния обсег на пътуването, пътешествието, пътя и всички други сродни на него думи, които продължават да вълнуват литераторите от Омир до днес. В своята книга Русева се е спряла по-конкретно върху междувоенните десетилетия в българската литература и си служи с теоретичното понятие за *поетика*, както е дефинирано то от Цветан Тодоров. Книгата е написана на език, който позволява да се чете леко, изказът е увлекателен и последователен, а композиционно главите следват своя вътрешна логика и изхождат една от друга, което прави четенето още по-приятно и текстът лесен за проследяване.

Авторката започва с теоретичен и историко-социологически поглед върху пътя и пътуването, след което описва основните типове пътуващи персонажи, с които тя се занимава по-напред, както и връзката на пътуващия човек с вещите и транспортните средства. Споменати са значими социолози от XX век, сред които немецът Георг Зимел и полякът Зигмунт Бауман, както и други изследователи на пространството като

---

¹ Ruseva, M. *Poetika na patya v balgarskata literatura ot 20-te i 30-te godini na XX vek*. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2022. [Русева, М. *Поетика на пътя в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2022.]

американеца Джоузеф Кемпбъл и французина Гастон Башлар. Противопоставени са „статичността на отсечката“ и „векторът на посоката“. Направен е обзор на пътуващия българин от времето на Възраждането до периода между двете световни войни, в което си личи задълбоченото проучване от авторката на критическа литература по тази проблематика не само върху историческия контекст, който е от интерес за нея. Любопитното в тази първа глава е изборът на авторката да разграничи няколко различни „профила“ на пътешественика – поклонникът, туристът, фланьорът, емигрантът и скитникът. В този подход на литературна история може да открием нещо иновативно и не толкова често срещано, а именно да се прави литературна история през концептуални персонажи. Що се отнася до вещите и транспортните средства, за тях можем да говорим съответно като за преки и непреки продължения на човека, доколкото първите изразяват неговата субективност, а вторите са израз на човешкото знание и умение.

Следващите три глави на книгата ни отвеждат на едно своеобразно околосветско пътешествие през Европа и отвъд Атлантика, като първата спирка съвсем закономерно е люлката на Западната цивилизация – Гърция. Оттук нататък пътуването и в пространството, и във времето ще бъде от „старото“ към „новото“, а гръцката столица Атина се оказва единственият град, който успява да запази духовния си облик в модерната епоха, в който виждаме „старо“ и „ново“ хармонично да битуват заедно. Гърция, заедно с Италия и Чехословакия, са дестинациите във втората глава, в която Русева се занимава с топоси, носители на античната и средновековната образцова култура и духовност. Маршрутът след Атина ни отвежда в Италия, където Русева очертава две основни тематични посоки на пътуването – на поклонничеството (Рим и Брунате, вторият особено важен за нас с оглед на Пенчо Славейков) и на ужаса на миналото (Неапол/Помпей и Венеция), за да завърши в Прага. Частта, посветена на Прага, е особено важна, тъй като в нея Русева преоткрива столицата на тогавашната Чехословакия като литературен топос, и то най-вече чрез един от подценяваните и пренебрегвани родни поети, прекарал част от живота си там – Кирил Христов. Прага традиционно остава встрани от дестинациите, когато става дума за културно и духовно наследство, най-често в сянката на древното гръко-римско такова, но е добре да помним, че и сред славянската общност има места, които будят интереса на българската литература в междувоенното време.

Още в тази глава ще се очертае и един съществен белег на „пътуването“, което е „предприела“ Мария Русева, а именно как постепенно с всеки град и отдалечаване от „старото“ не само се приближаваме по-близо до нас, но и започваме да се отчуждаваме,

да губим представата за себе си и света, респективно – парадоксално – за пространството и времето. Опитът на пътешественика в един Рим е описан като фрагментарен и неспособен да бъде обхванат в едно хомогенно преживяване и описание, за разлика от опита в Атина, а тази линия ще кулминира в Париж. Столиците на Франция, Великобритания и Германия и тяхното литературно претворяване са обектът, върху който се спира авторката в третата глава. Париж, Лондон и Берлин – може би именно в тази последователност, бележат изключителния прогрес на науката и технологиите през ранния ХХ век. Европа на нациите от ХІХ век преминава в Европа на градовете през ХХ век и особено през 20-те и 30-те – статичната Европа на гръцките и римските паметници се изправя срещу динамичната Европа на френските улици, английските машини и немските фабрики. Чрез разнообразен подбор от познати и по-периферни автори Русева ни показва, че колкото и българинът да мечтае да посети трите големи европейски столици и да почерпи жизненоважен, а вероятно и повратен, житейски опит, те винаги ще останат чужди и неприветливи за него. Париж е „калейдоскопичен“ и „свърхдинамизиран“, като единственият начин да го пребориш е да владееш „изкуството на странстването“, както казва Валтер Бенямин; в Лондон властват суетата и шовинизмът, а Берлин е подчинен на една тоталитарна идеология, която използва техническото и научното познание, за да се захранва и самоиздържа на свърхзвукова скорост, или онова, което Пол Вирилио нарича „дромология“. В тази глава може да бъде открояна именно тази последна част за Берлин, защото Русева коментира текстове от 30-те и първата половина на 40-те, т.е. по времето на Третия Райх, които по идеологически съображения са били забранени след 09.09.1944. В това нейното изследване прави още една много важна литературноисторическа находка.

Последната глава от книгата е посветена на Новия свят, на двата континента отвъд Океана – двете Америки. Това определение на пръв поглед придобива още повече смисъл, защото българската литература наистина привидно изгражда два различни образа на Северна Америка (в лицето най-вече на САЩ) и Южна Америка (в лицето най-вече на Аржентина и Бразилия). Америка (САЩ) се противопоставя по всичко на Европа. Докато във всеки един от вече коментираните градове можем да открием нещо „старо“, носител на духовно и културно минало, в Америка това го няма – държавата е на по-малко от 200 години и в чисто времеви аспект не може да се сравнява с европейските столици, които имат хилядолетна история. Европа е обърната към миналото, Америка е обърната към бъдещето. Русева обобщава образа на Америка като до голяма степен стереотипен и фикционален, подкрепяйки тази своя теза с идеите на Жан Бодрияр, вкл.

неговата теория за хиперреалността. В Америка не знаеш кое е реално и кое не – там всичко е дотолкова автоматизирано и хората са лишени от всякакви черти на индивидуалност, че неслучайно Светослав Минков, литературният „откривател“ на двете Америки, осмива и пародира много от американските навици в своите разкази. Американският човек живее на невиждано темпо и се стреми към внушителност във всяка своя мисъл и действие, воден от изконната „американска мечта“ и социалния позитивизъм, което Русева ни илюстрира с примери и наблюдения от отделни произведения върху американската реклама, улица и особено чрез небостъргачите (тези „звездочели“, както ги нарича Найден Шейтанов) и фабриката. Последните две ясно открояват разликата във визията на американеца и европееца по отношения на едно изкуство като архитектурата и на труда. Американецът няма да ви каже, че фабриката е пространство на черния труд, а че това е място, откъдето можеш да отидеш като никой и в крайна сметка да станеш някой. Действителността обаче показва точно обратното. Разсъжденията си за „автентичната“ Америка Русева завършва с това, че колкото и тя да е „страната на неограничените възможности“, през 20-те и 30-те в нея все още се наблюдават анти-хуманни прояви като расова и други видове дискриминация, а българинът, в позицията на чужденец и идващ като никой, ще бъде погледнат с типичното американско високомерие, акцентиращо върху статуса на човека, вместо неговата духовност.

Втората част на главата Русева посвещава на „другата“ Америка. Неин откривател отново е големият български разказвач Светослав Минков, но изследователката не се опира само на него, ами прави още един научен пробив с включването на текстове от по-малко познати автори като Матвей Вълев, Борис Шивачев и Тодор Ценков. „Другата“ Америка на пръв поглед привлича окото със своята екзотика и загадъчност за всеки един турист, съчетавайки както американски черти (Рио де Жанейро със своята контрастна картина на живота), така и европейски (Буенос Айрес със своите театралност и аристократичност, които го доближават до нравите в Париж и Лондон), както описва Минков в своя пътепис, посветен на пътуването му до континента. „Находката“ на Русева обаче не е по линията на персонажа на туриста, а в подбора и анализа на текстовете на другите трима, маргинални автори, където проследяваме персонажа на скитника. Скитническият инстинкт е водещ в белетристиката на Вълев (Бразилия), Шивачев и Ценков (Аржентина), които в своите разкази и романи рисуват една Америка, която в крайна сметка не изглежда по нищо по-различна от своята северна „съседка“, що се отнася до преживяването и опита на героите. Героите на Матвей Вълев се оказват вечни

скитници из бразилската джунгла и пампа, а тези на Борис Шивачев и Тодор Ценков развенчават утопията на Новия свят в аржентинското плато. Хората и тук разчитат основно на мимолетни удоволствия, което предопределя и честото им „посягане“ към места като кръчмата и публичния дом, а южноамериканската фабрика е равнопоставена на онези в Ню Йорк и Чикаго. Дори домът не е пространство на сигурност, защото героите тук пребивават в т. нар. емигрантски дом, където отново властват прояви на дискриминация и тотално незачитане от страна на местното население. В крайна сметка, от американския „разказ“ на Мария Русева виждаме, че двете Америки не се различават почти по нищо като условия на живот – просто средствата им за привличане на „туристи“ са различни.

В обобщение, монографията „Поетика на пътя в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век“ на Мария Русева продължава и допълва една линия на нов тип литературна история, стъпвайки върху един основополагащ, както казахме в началото, мотив за литературата. С това пътуването достига своя край и предстои моментът на завръщането. В зависимост от това какъв от персонажите, посочени в началото, изберем да бъдем, нашите равносметки ще бъдат различни. Едно обаче е сигурно, за което книгата на Русева е живо доказателство – пътуването никога приключва. Понякога просто паузите между завръщането и новото отпътуване са по-дълги.